

”Komentava sotamies”

Ihannoitu valkoinen veljeys, paatos ja pettymys Yrjö Palmroth-Vasunnan
muistelmakirjoituksessa

Oulun yliopisto

Historiatieteet

Historian kandidaatintutkielma

10.4.2020

Miia Pääkkönen

Sisällysluettelo

Sisällysluettelo	2
Johdanto	3
1. Ylevä vapaussoturi – Into, ihanne ja veljeys.....	9
1.1. Palava kiire sotaan.....	9
1.2. Uljas valkoinen sankari	12
1.3. Veljeys ja huolenpito.....	17
2. Ideaalin romahdus – pohjasakka, pettymys ja suunnanmuutos	20
2.1. Punaiset sudet.....	20
2.2. Pettymys	23
2.3. Uskon, ihanteiden ja päätöksen kohtalo	26
Loppulause.....	28
Lähteet ja tutkimuskirjallisuus	30

Johdanto

Tässä tutkielmassa tarkastelen Yrjö Mikael Palmroth-Vasunnan kirjoitelmaa *Komentava sotamies. Kuvaus vapaussodasta sellaisena kuin sen näin ja koin*. Missään vaiheessa kirjoitelman kirjoitusajankohta ei tule esille, mikä hankaloittaa osaltaan analyysin tekoa. Lähteen laadun vuoksi olen määrittänyt ensimmäiseksi tutkimuskysymykseksi sen, millaisena Palmroth-Vasunta todella koki sisällissodan. Toinen tehtäväni on käsitellä näiden ajatusten, teemojen ja tuntemusten muutosta sodan ja kirjoitelman edetessä. Pääosin tutkielman järjestys rakentuu temaattisesti, mutta tiettyjen teemojen toistuessa kirjoitelmassa tietyssä järjestyksessä, voidaan tässä nähdä myös jonkinlainen kronologinen järjestys.

Lähde on mielenkiintoinen, sillä se on kokopitkä kertomus sisällissodasta. Kirjoitelma sisältää varsin paljon tapahtumakuvausta ja -kertomusta. Kerronnan edetessä on helppo nähdä esimerkiksi kuvausten sanavalinnoista, mitä Palmroth-Vasunta on mieltä tapahtumista tai arvoista niiden takana. Aineistoa ei voida pitää absoluuttisen totena kertomuksena tapahtumista, mutta sitäkin paremmin se kuvastaa kirjoittajansa muistamista sisällissotaan liittyen kirjoitusajankohtanaan. Kirjoitelma kuvastaa selkeästi alun innostuksen sekä pettymyksen, joka pikkuhiljaa on rakentunut todellisuuden ja päätöksen ympärille.

Kirjoitelma on myyty kansallisarkistolle vuonna 1934 ja Palmroth-Vasunta on kuollut seuraavana vuonna.¹ Voidaan miettiä, miksei kirjoitelmaa ole koskaan julkaistu vaan se on myyty Kansallisarkistolle. Palmroth-Vasunta kuitenkin kirjoitti ammatikseen, toimi kääntäjänä ja kirjailijana. Hän toimitti aikanaan useampaa sanomalehtijulkaisua, kuten kauppalehteä² sekä lehteä ”Kymnlaakso – Kotkan ja Kymnlaakson kuulumisia”.³ Kuolinilmoitus on julkaistu niukkasanaisesti Käkisalmen Sanomissa. Kattavampi kuolinilmoitus löytyy kuitenkin Uudesta Suomesta ja erillinen muistokirjoitus Aamulehdestä.⁴ Palmroth-Vasunnasta löytyy varsin rajallisesti tietoa, erityisesti ajasta ennen sisällissotaa mainitaan yleensä vain hänen opintonsa ja uransa viulistina. Osittain

¹ Kuolinilmoitus: *Käkisalmen sanomat*, 09.04.1935 no 40

² Mainoksia Palmroth-Vasunnan käännöksistä löytyy lähes kaikista Suomessa toimineista sanomalehdistä 1920-1930-luvuilla. Muun muassa sanomalehdestä *Uusi Suomi*, 03.08.1922 no 175, s 3/10 löytyy mainos kansainvälisestä *Nordische Wirtschafts-Zeitung* (Nordisk Merkur) kauppalaan julkaisusta, jonka edustajana Suomessa toimi Mikael Palmroth-Vasunta.

³ *Kymnlaakso* 19.02.1916 no 20.

⁴ Kuolinilmoitus: *Uusi Suomi*, 05.04.1935 no 92 ja muistokirjoitus: *Aamulehti* 07.04.1935 no94.

tiedon löytymistä voi vaikeuttaa myös se, että eri aikoina ja eri julkaisuissa hän on käyttänyt, ja hänestä on kirjoitettu, hieman eriävillä nimen variaatioilla. Ilmoitettu etunimi on vaihdellut Yrjön ja Mikaelin välillä ja sukunimenä ovat vaihdelleet yksinään Palmroth sekä Vasunta. Yleensä molemmat nimet on kirjoitettu yhdessä ja Vasunnan kirjoitusasuakin on vaihdellut V:n ja W:n välillä. Lisäksi Palmroth-Vasunta on käyttänyt uransa aikana erilaisia pseudonyymejä, tunnetuimpana Yrjö Hirviseppä.⁵ Kirjoitelma voisi olla kerätty erikseen sota-ajan arkistoon, mutta tämä vaikuttaa epätodennäköiseltä, sillä kirjoitelma on kirjoitettu varsin tarinalliseen muotoon. Tätä tukee myös se huomio, että kirjoitus on osin keskeneräinen. Teos on huolellisesti kirjoitettu koneella puhtaaksi, se sisältää myös merkintöjä ja huomioita, jotka siihen on lisätty jälkepäin lyijykynällä.

Sisällissodan tapahtumia ja taisteluita on tutkittu eri aikoina varsin paljon.⁶ Kuitenkin näkisin, että on kannattavaa lähestyä eri osapuolten näkemyksiä laajemmin kokemus- ja muistitiedon kautta. Vaikka kirjoitelma on nimensä mukaan yhden henkilön kuvaus sisällissodasta, ovat suurimmat lähteen ongelmat vältettävissä, kun tarkastellaan sitä ensisijaisesti sen teemojen ja kokemuksia tekstin ja sen sävyn perusteella. Tässä tilanteessa ei ole kannattavaa lähteä arvottamaan tekstin tapahtumia sen mukaan, kuinka hyvin ne kuvastavat todella tapahtunutta. Tämä kuitenkin muodostaa oman vaaransa, tuleeko lähde ymmärretyksi sellaisena kuin se on alun perin tarkoitettu. Tässä tutkielmassa ei ole myöskään kannattavaa lähteä miettimään, ketkä tapahtuman hahmoista olivat todellisia ja ketkä eivät, sillä se ei vaikuta niihin teemoihin ja tulkintoihin, mitä Palmroth-Vasunta on tehnyt ympäröivästä maailmasta sisällissodassa. Kuitenkin lähteen voidaan olettaa pohjautuneen hänen omiin kokemuksiinsa, sillä kertomukset Palmroth-Vasunnan vaiheista sodan aikana noudattelevat paljolti samoja linjoja teoksen kertomuksen kanssa.⁷

Tutkielman ollessa sisällönanalyysi, olen valinnut tutkimuskirjallisuudeksi sellaisia teoksia, jotka joko syvemmin pureutuvat johonkin käsitellyistä teemoista tai auttavat hahmottamaan kokonaiskuvaa sisällissotaan johtaneista tekijöistä ja sen jälkimainingeista. Miika Sirosen väitöskirja *Vapaussodan perintö: Valkoisuus paikallisyhteisössä – sisältö, ylläpitäjät ja rapautuminen Iisalmessa 1918-1933* (2011) keskittyy yhteen tiettyyn ja tarkkarajaiseen paikallisyhteisöön. Kuitenkin seikat, joita

⁵ *Aamulehti* 07.04.1935, no 94.

⁶ Tepora ja Roselius 2018, 14-16.

⁷ *Aamulehti* 07.04.1935, no 94.

hän käsittelee, muun muassa sisällissodan taustatekijöistä ja laajemmista vaikutuksista, ovat monin paikoin myös laajemmin yleistettävissä. Marjaliisa ja Seppo Hentilän teos *Saksalainen Suomi* (2019) on merkittävä sinänsä, sen keskittyessä juuri Saksan ja Suomen välisiin suhteisiin sisällissodan aikana. Se helpottaa näkemään ja tulkitsemaan tiettyjä kirjoitelman sävyjä suhteessa näiden maiden ja niiden toimijoiden todellisiin tapahtumiin. Pertti Haapalan artikkeli *Kaaoksen monet juuret* (2018) ja Tuomas Teporan artikkeli *Kokemus, tunteet ja sukupuoli* (2018) valikoituivat siksi, että niiden avulla oli helppo ryhtyä rakentamaan käsitystä niin sisällissodan taustoista kuin sodan jälkeisestä ilmapiiristä. Merkittävää myös päätöksen ja mieskuvan kehityksen kannalta oli Andres Ahbäckin artikkeli *Uljaat jääkärit – sotahenkisen mieskuvan synty* (2018). Muista tutkimuskirjoista poikkeaa Toivo Nygårdin artikkeli *Venäläisvastaisuutta ja Suur-Suomi – ajatus suomalaisen äärioikeiston ideologiassa* (1985). Siinä annetaan ymmärtää kuitenkin kaikkein selkeimmin, mitä venäläisyys aikanaan suomalaisille merkitsi ja miksi sillä oli niin suuri merkitys, että punaiset yhdistettiin pettureiksi ja venäläisiksi. Heikki Ylikankaan teosta *Käännekohtat Suomen historiassa* (1993), samoin kuin Risto Alapuron teosta *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933* (1994), olen käyttänyt hahmottamaan, pääasiallisesti itselleni, yleisen taustan ja seurauksen sekä yleisesti sodan kulun ja käsitteet.

Tutkielmassani joudun usein käyttämään käsitettä paatos. Määrittelenkin päätöksen tämän tutkielma osalta mahtipontiseksi tunteiden ja tuntemusten ilmaisuksi. Päätöksessä niin positiiviset kuin negatiivisetkin tuntemukset kuvataan vahvasti romantisoidulla ja intomielisellä tavalla.

Aineisto valikoitui osin siitä syystä, että suurinta osaa valkoisesta kuvauksesta ja kertomuksista eivät suinkaan, varsinkaan heti sodan jälkeen, kirjoittaneet historioitsijat. Ensisijaisesti kerronta ja muistelu perustuivat sotajohdon ja yksittäisten, korkeitten valkoisten toimijoiden, usein upseerien, päiväkirjoihin.⁸ Vapaussodan historiatoimikunta (1918) sai työkseen muokata ja mahdollisesti uudelleenkirjoittaa kansalliseen muistiin tämän ainoan hyväksytyyn, valkoisen totuuden.⁹ Erityisesti tämän toimikunnan tuli pitää huoli siitä, ettei näissä julkaisuissa puhuttu vankileirikatastrofista, eikä myöskään valkoisesta terroristista.¹⁰ Sisällissodan muistamista voisikin tutkimuksissa kartoittaa laajemmin yleisesti hyväksytyyn ulkopuolelta. Edelleen osapuolet nähdään ja

⁸ Tepora & Roselius 2018, 15.

⁹ Tepora & Roselius 2018, 15 Vapaussodan toimikunnasta; toimikunnan perusti Mannerheim 1918.

¹⁰ Tepora & Roselius 2018, 14-15.

koetaan varsin homogeenisinä joukkoina. Jos aikalaisten tulkintoja vertaisi laajemmin, voitaisiin saada kattavampi kuva, miten ihmiset yksinä todellisuudessa tapahtumat kokivat.

Olen jakanut tutkielmani kahteen pääluokkaan, joiden karkeana jakona toimii suhtautuminen valkoisiin ideaaleihin. Johdantoon olen yhdistänyt historiallisen kontekstin, jonka käsittelen seuraavaksi. Myöhemmin tutkielmassani en enää palaa sitä kertaamaan.

Historiallinen viitekehys

Sisällissodan alkaessa tammikuun lopussa 1918, yhteiskunta oli järjestelmällisesti kasvattanut tulevan sodan osapuolten välistä kuilua. Siinä missä liikaväestön kehitys ja torpparikysymys nostivat esille yhteiskunnan köyhimpien epäkohtia, oli Suomen porvaristolla ja virkamiehistöllä varsin turvattu asema venäläistämiskausista huolimatta.¹¹ Yksi syy sisällissodan alkamiselle juuri 1918 oli se, että Venäjän vallankumouksen (1917) myötä myös porvariston ja virkamiehistön aseman taannut tsaarin hallinto syrjäytettiin, eikä esimerkiksi virkamiehistöä enää tarvittu sen vallan jatkeena.¹²

Miksi sisällissota, vaikka sen tiedettiin tulevan, nähtiin varsinkin valkoisella puolella niin suurena pettymyksenä? Ylemmillä luokilla oli tietenkin erilainen käsitys yhteiskunnasta kuin työtätekevällä väestöllä ja levottomalla liikaväestöllä. Porvaristo, virkamiehet ja oppineet käsittelivät työväkeä ja alempia luokkia jokseenkin holhoten. Sekä Juha Siltala että Miika Siironen ovat esittäneet näkemyksiä, että sisällissodassa lapset koettivat nousta isänsä paikalle. Valkoisten mukaan vallankumoukselliset punaiset siis havittelivat asemaan, johon heillä ei ollut oikeutusta. Yleisesti tämä punaisten aseellinen nousu nähtiinkin petoksena koko kansaa kohtaan.¹³ Sinänsä on ymmärrettävää, että valkoiset pyrkivät ulkoistamaan vihollisen Venäjään. Ryssäviha oli muodostunut aikojen saatossa¹⁴ ja viimeisimpinä sortokaudet olivat korostaneet sen muistoa. Näin vihollisen liittäminen osaksi jotain konkreettista ja pitkäaikaista vihaa, loi kuvan oman puolen toimien ylväistä periaatteista.

¹¹ Ylikangas 1993, 165-166.

¹² Ylikangas 1993, 158.

¹³ Siironen 2011, 37, 67.

¹⁴ Nygård 1985, 468.

Millaiseksi Suomi ja hallitusmuoto vakiintuivat sisällissodan jälkeen, oli pitkälti kiinni niin jääkäreiden kuin ympärysvaltojenkin näkemyksistä.¹⁵ Haluttu hallitusmuoto ei kuitenkaan ollut sisällissodan voittaneella osapuolella samanlainen, ei myöskään Palmroth-Vasunnan teoksessa. Tämän kirjoitelman mukaan eroavaisuuksia oli jopa niissä määrin, että tietyillä tahoilla ennustettiin ja uhattiin jo toista sotaa, mikäli kuningasseikkailu menisi liian pitkälle.¹⁶ Valkoisen osapuolen voittoa on selitetty Mannerheimilla, vanhan Venäjän armeijan upseerien sotataidon hallinnalla, ruotsalaisilla vapaaehtoisilla ja jääkäreillä. Vaikka kaikki edellä mainituista vaikuttivat todennäköisesti voittoon, päättyi kiista kuitenkin jääkäritulkinnan ja -suuntauksen voittoon.¹⁷

Suomi oli lähentynyt Saksaa ennen sisällissotaa, levottomuuksien ja tulevan itsenäisyystaistelun varalle. Suomesta oli kulkeutunut hiljattain joukko nuoria miehiä Saksaan (1915-1918) saamaan koulutusta ja kokemusta rintamaoloista. Tätä varten Saksan armeijaan oli perustettu erillinen suomalaispataljoona.¹⁸ Pääosin nämä jääkärit saapuivat Suomeen sisällissodan aikana ja liittyivät suojeluskuntiin. Suomesta oli jo aiemmin samana keväänä lähetetty pyyntö mahdollisesta avusta. Suomen ei kuitenkaan tarvinnut enää pyytää Saksalta virallisesti apua Saksan sotatilanteen muuttuttua keväällä Suomelle edullisemmaksi. Käytännössä, kuten Hentilä tilannetta kuvasi, ”Saksa kutsui itse itsensä Suomeen” lähettiläs Hjeltin kirjoittaessa omavaltaisesti Suomen avunpyynnön.¹⁹ Tieto otettiin vastaan hämmentyneenä ja muutenkin kapinoiviin jääkäreihin kyllästynyt Mannerheim julisti eroavansa.²⁰ Harkittuaan Mannerheim kuitenkin suostui jatkamaan. Hentilän mukaan yksi syistä oli, että saksalaiset eivät saisi kunniaa sodan voitosta, vaan valkoisten oli saatava merkittävä voitto.²¹ Saksan päämaja hyväksyi Mannerheimin ehdot ja Suomeen tultuaan saksalaiset joukot olivat siis Mannerheimin alaisia, vaikkakin vain muodollisella tasolla.²² Sisällissota päättyi toukokuussa 1918 valkoisen osapuolen voittoon.

Mannerheimin suosio ilmeni jopa siinä määrin, että hänestä mietittiin nuoren valtion ensimmäistä presidenttiä. Presidenttiys kuitenkin jäi osin yhdentymispolitiikan vuoksi,

¹⁵ Ylikangas 1993, 161.

¹⁶ Palmroth-Vasunta s.a. 183.

¹⁷ Ahlbäck 2018, 247.

¹⁸ Königlich Preussischs Jägerbataillon Nr. 27.

¹⁹ Hentilä & Hentilä 2016, 45.

²⁰ Hentilä & Hentilä 2016, 48.

²¹ Hentilä & Hentilä 2016, 50.

²² Hentilä & Hentilä 2016, 124, 125.

sillä kuinka kansan voisi yhdistää valkoinen kenraali, joka oli toisille pelastava sankari ja toisille pahin lahtari, teloittaja.²³

²³ Hentilä & Hentilä 2016, 55.

1. Ylevä vapaussoturi – Into, ihanne ja veljeys

Ensimmäisessä pääluvussa käsittelen asioita, jotka Palmroth-Vasunnan kirjoituksen perusteella voidaan nähdä ihannoituina ja arvostettuina. Ensimmäisessä käsittelyluvussa tarkastelen sodan alun innostunutta tilannetta ja pyrin osoittamaan sen, kuinka Palmroth-Vasunta muistaa ja kokee ilmapiirin kerronnassaan. Toisessa luvussa syvennyttään tarkemmin valkoiseen ihanteeseen ja sankaruuteen, jotka ovat erityisen keskeisessä roolissa kirjoitelman alkupuoliskolla. Tämä sankaruuden ja valkoisuuden ihanne on kuitenkin tärkeä hahmottaa, sillä vaikka kirjoitelman sävy muuttuu loppua kohden, eivät nämä ideaalit katoa kerronnasta. Pikemminkin on tärkeä muistaa näiden suuri merkitys ja se päätöksen määrä, kun käsitellään loppuvaiheen pettymyksiä. Viimeisenä on käsittely veljeydestä ja huolenpidosta, joka myös kirjoitelmassa pysyy pitkälti teoksen puolivälissä. Tietenkin huolta ja välittämistä ilmenee kaikissa kirjoitelman vaiheissa, mutta erityisesti puolivälin sekava tilanne nostaa nämä teemat paremmin esiin.

1.1. Palava kiire sotaan

Kirjoitelma alkaa tilanteesta, jossa laajamittainen sota 1918 ei ole vielä käynnistynyt, mutta molemmat tulevan sodan osapuolet ovat jo selkeästi eriytyneet. 1900-luvun alussa on huomattava, kuinka yhteiskuntarakenne oli muuttunut vanhan aatelin menettäessä asemaa vaurastuneille porvareille. Tärkeää on myös huomioida kasvanut ristiriita kaupunkien porvarien ja työväestön välillä. Suurena syynä olivat selkeät sosiaaliset erot, jotka kiristivät eri yhteiskuntaluokkien välejä. Kaikesta Palmroth-Vasunnan kerronnassa saa sen vaikutelman, että miehillä oli kiihkeä kiire sotatoimiin. Tämä sopii hyvin suureen linjaan, sillä pitkittyneet kahakat ja vastakkainasettelu aina suurlakosta 1905 saakka olivat jatkuvasti lisänneet jännitettä kansalaisten välille sisällissotaan saakka.²⁴

Sotaa edeltänyt ja sodan aikainenkin viholliskuvan luonti ei ollut ainoastaan rintamalinjojen huhupuheiden varassa, vaan molemmat osapuolet olivat lietsoneet

²⁴ Haapala 2018, 34-35.

vastakkainasettelua. On kuitenkin merkittävä huomata, että myös aikansa propagandalla oli erilaisia sävyjä, eivätkä esimerkiksi kaikki valkoiset tahotkaan hyväksyneet radikaaleimpia ilmauksia, kuten muun muassa joitain Ilmari Kiannon lausunnoista.²⁵

Kirjoitelmassa valkoisuuteen ja suojeluskuntaan tuntui kuuluvan jotain ylentävää ja yhdistävää, se yhteenkuuluvuus kattoi alleen niin taistelevan osan, kuin siviiliväestön, joka kenties oman henkensä uhalla auttoi joukkoja. Esimerkiksi kirjoitelman alussa Palmroth-Vasunta kirjoittaa seuraavasti: ”Sopu oli kaikin puolin erinomainen, ja kaikki tunsivat olevansa samaa rotua ja samaa kansaa.”²⁶ Valkoisuus ei kuitenkaan ollut mikään homogeeninen liike tavoitteineen tai aatteineenkaan. Vaikka sisällissodan aikana oli vain kaksi osapuolta, oli silti näkemyksiä ja ryhmittymiä, jotka pitivät itseään enemmän oikeina uljaina valkoisina.²⁷ Monessa julkaisussa annettiin esimerkiksi ymmärtää suomenruotsalaisenmiehen ylivoimaisuus niin älyllisesti, kuin isänmaallisuudessakin suomalaiseen nähden.²⁸ Palmroth-Vasunnan mukaan myös muut seikat jakoivat valkeaa osapuolta, kuten se, miten yhteiskunta tuli järjestää sodan jälkeen.²⁹

Kaikessa, erityisesti kirjoituksen alussa, vallitsee siis kiihkeä into päästä sotaan mukaan, taustaa katsomatta. Varsin pian Palmroth-Vasunta kuitenkin kertoo, että miesten ymmärrys sodankäynnistä perustuu Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoihin.³⁰ Samalla hän myös tunnustaa oman taktikoinnin pohjautuneen lähinnä Intiaani-romaaneihin. Erityisesti alkupuolella valkoista kuvaa kasvatetaan juuri erilaisella veijarikerronnalla ja pelottomuuden vakuuttelulla.³¹ Sankarikertomukset ja kuvaukset ovat yhä varsin perinteisiä, esimerkiksi ylpeys kerrottaessa omissa joukoissa toimineesta miehestä, Okasta, joka miesten ollessa ketjussa oli juossut jakamassa kaikille aseisiin sopivia panoksia täydestä tulitaistelusta huolimatta.³² Erityisesti alun innostunut sotakerronta ja omalla taisteluhalukkuudella hekumointi on perin paatoksellista. Toisinaan yleistä sotainnostusta kritisoitiin jo aikanaan koulupoikien lapsekkaaksi innostukseksi³³ ja

²⁵ Tepora 2018, 172. Kiannon tulkinnat sodan jälkeen tosin jakoivat vielä enemmän mielipiteitä, sillä toisinaan ne ihannoivat suuresti puhdistavaa uhria ja menivät toisinaan verilöylyfantasioiksi.

²⁶ Palmroth-Vasunta s.a. 20.

²⁷ Ahlbäck 2018, 232.

²⁸ Ahlbäck 2018, 232.

²⁹ Palmroth-Vasunta s.a. 183.

³⁰ Palmroth-Vasunta s.a. 25.

³¹ Palmroth-Vasunta s.a. 9,14-15, 72, 73, 79, 81, 116, 128-129, 137.

³² Palmroth-Vasunta s.a. 32-33.

³³ Tepora 2018, 179.

typeräksi seikkailunhaluksi.³⁴ Yleistä kuitenkin oli, että nämä sankarit eivät olleet paroneja tai herraskaisia, vaan aivan tavallisia työskenteleviä, reiluja ja luotettavia miehiä.

Varsin muuttumattomana voidaan koko kirjoitelman ajan nähdä Palmroth-Vasunnan usko Mannerheimiin. Usko koko henkilön ja valkoisen-Suomen olemassaoloon kyseenalaistetaan ensimmäisten pettymysten tullessa vastaan matkan alkutaipaleella.³⁵ Mielennostatuspuheissa ja hyvien uutisten myötä vapaaehtoiset hurrasivat Mannerheimia.³⁶ Mannerheimin nimen alla kerrottiin tulevista, kuvitteellisista suurista hyökkäyksistä, miehiä rohkaistakseen. Voitaneen nostaa esille myös ajatus, että Mannerheimin yhdistäminen näin laajasti kaikkeen valkoiselta rintamalta tulleeseen tietoon, eritoten mainintaan saksalaisten avusta,³⁷ viittaa siihen, että kirjoitusajankohta on varsin kaukana itse sisällissodasta. On ymmärrettävää, että julkinen muisti ja Mannerheimin kultin tapainen palvonta saattoivat muuttaa muistoa. On toisaalta myös aivan mahdollista, että Mannerheim todella näyttäytyi joukoille konkreettisena, valkoisen osapuolen henkilöitymänä.

³⁴ Tepora 2018, 175.

³⁵ Palmroth-Vasunta s.a. ,12.

³⁶ Palmroth-Vasunta s.a. , 129.

³⁷ Palmroth-Vasunta s.a. ,129.

1.2. Uljas valkoinen sankari

Suomalaisen miehen sotilaallinen ihanne on oikeastaan lähtenyt rakentumaan yleislakon ja erityisesti sisällissodan myötä. Aiemmin ihanteellinen mieskuva oli viisas ja oppinut. Nyt kuitenkin pitkälti kiristyneen tilanteen myötä myös mieskuva alkoi muuttua. Suomalaisesta sankari-ihanteeksi tuli Saksassa oppinsa saanut jääkäri.³⁸ Selkein yksittäinen suomalainen kansallismielinen nostatus oli jo aiemmin mainittu Runebergin teos Vänrikki Stoolin tarinat, jossa annettiin ajatus, että kaikkien velvollisuus ja etuoikeus oli taistella viimeiseen mieheen. Uhrin pyhittävä kuolema jäi siis myös vapaussankarin unelmaksi ja jopa halutuksi päämääräksi; vapaus ilman uhrausta vaikutti kyseenalaiselta.³⁹ Palmroth-Vasunnan teos antaa ymmärtää, että ihanteellinen sotilas siis oli impulsiivinen ja malttamaton uhratakseen itsensä isänmaansa puolesta. Tekojen suunnitelmallisuutta ei niinkään arvostettu, kun taas toimi itsessään näytti olevan onnen avain.⁴⁰

Tähän sankari-ihanteeseen sisältyi myös velvollisuuden lisäksi tietty puhtaus ja paremmuus, jotka oikeuttivat valkean puolen sotaan.⁴¹ Monesti valkoisia kuvataan jonkin pyhän ja rakkaan suojelijoina, jolloin he pyrkivät torjumaan ulkopuolisen raa'an ja kaiken kulttuurin ja rakkaan tuhoavan uhan.⁴² Valkoinen osapuoli sai oikeutettua asemansa joukoilleen myös muun muassa ulkoistamalla vihollisen venäläiseksi. On kuitenkin mahdotonta, ettei valkoinen osapuoli olisi tiennyt sodan sisäisestä luonteesta, mutta moraalisesti tämä kuvitelma helpotti joukkojen toimintaa.⁴³ Tämä tulkinta myös puoltaa vapaussota- termiä, mitä myös Palmroth-Vasunta käyttää. Uhri käsitetään siis etuoikeutena ja epäitsekään rakkauden osoituksena, mutta yhtä katkeraa tuntuu olevan se, kun tätä uhrausta ei toisinaan haluttu ottaa vastaan.⁴⁴ Palmroth-Vasunta myös kuvaa joukkojensa tuntemuksia pettymyksestä seuraavasti:

Nuori tyttö ei tunne nöyryyttävämpää ja masentavampaa loukkausta, kuin hyljeksitty rakkaus. Siihen nöyryytyksen tunteeseen oli nyt – ainakin jossain määrin — meidän mielialamme verrattavissa. Erotuksena oli

³⁸ Ahlbäck 2018, 180.

³⁹ Tepora 2018, 160-161.

⁴⁰ Palmroth-Vasunta s.a. 184.

⁴¹ Roselius 2018, 257-258.

⁴² Tepora 2016, 173.

⁴³ Tepora 2018, 149.

⁴⁴ Palmroth-Vasunta s.a. 53.

*kenties kuitenkin se, että ensiksi mainittu inhimillinen tunne johtuu oman onnen tavoittelemisesta, kun sen sijaan meidän rakkautemme oli puhtaasti epäitseäs.*⁴⁵

Teporan mukaan tyypillistä oli, että haluttiin ymmärtää ja osoittaa, että uhri oli nimenomaan vapaasti annettu. Tämä myös tuki ja ylläpiti tragedialle perustuvaa muistokulttuuria.⁴⁶ Palmroth-Vasunnan teoksessa ylpeys ja usko ulottuvat myös esimerkiksi Siianpään etappitien perustamiseen ja erilaisiin veijarikertomuksiin, joissa toimijat antavat kaikkensa vaarallisessa tilanteessa.⁴⁷ Nämä kertomuksen toimijat eivät siis aina ole taistelevia osia, mutta niillä on yhteistä valkoisen puolen ehdoton kannatus sekä toiminnan viekkkaus verrattuna viholliseen.

Palmroth-Vasunta antaa ymmärtää myös kuvauksessa valkoisesta osapuolesta, etteivät kaikki taistelevat suojeluskuntalaiset ja muut valkoisella puolen toimineet, yltäneet näihin korkeisiin ihanteisiin. Ensimmäisenä esimerkkinä on kertomus, jossa kyseenalaistetaan valkoisen sotilaan heilan moraali, parin tavatessa epäsiiveellisissä oloissa⁴⁸. Tässä on huomattavissa se, kuinka erilaista käytöstä ihmisiltä odotettiin. Kirjoittaja tuntuu odottaneen miehen käytökseltä enemmän, mutta hyväksyy toiminnan hiljaa toteamalla, että on sota. Naisen hän kuitenkin suoraan tuomitsee moraalittomasta käytöksestä. Herkkä herraskaispoikakin saa Palmroth-Vasunnan ylenkatseen: ”Siinä rataa pitkin juostessamme muudan hentoinen herraspoika äkkiä lysähti maahan ja alkoi hiljaa vaikeroida. Hänen nilkkansa oli mennyt sijoiltaan.”⁴⁹

Saaristolaiset, vaikka heillä oli vanhentunut käsitys sodankäynnistä, korvasivat kuitenkin innollaan ja uskollaan tiedon puutteen.⁵⁰ Vaikka sankarikertomukset ja paikoitellen jopa uhkarohkeat oman urhoollisuuden osoitukset kuuluivat sinänsä tähän ihanteeseen ja kerrontaan, sai kuitenkin suurimman arvon mies, joka teki kyselemättä ja kerskumatta. Palmroth-Vasunta kertoo ihailevaan sävyyn kahdesta sarkapukuisesta suojeluskuntalaisesta, joille vapautetut punavangit naljailevat ja irvailevat. Miehet eivät ota herjauksia kuullakseen, mutta vapautetut punavangit jatkavat huutelua:

⁴⁵ Palmroth-Vasunta s.a. 53-54.

⁴⁶ Tepora 2018, 145-146.

⁴⁷ Palmroth-Vasunta s.a. ,5, 9, 72, 73, 79, 115, 116, 137.

⁴⁸ Palmroth-Vasunta s.a. ,5-6.

⁴⁹ Palmroth-Vasunta s.a. ,26 .

⁵⁰ Palmroth-Vasunta s.a. ,25.

–Et sinä meitä nallipyssyllä pelota! eräs heistä, suuri musta mies, kirkuu. Hänellä on tellukkaat jalassa. Päästä nyt, jumalauta, mutta päästä likeltä, saatanan lahtari, ettes tajjaa tota kaarilamppua alas! – –

– Ammu nyt, perkele! Koita nyt, ettäs olet sinäkin kerran koittanut!

Tyynesti, hätäilemättä haulikkomies kääntyy ympäri, vie pyssyn olkaansa ja tähtää...

– Minä koetan!

Pamaus. Suuri, musta mies kaatuu kuolleena selälleen lyhtypatsaan juureen. Hän on saanut karhukuulan sydämeensä. – –

– Osas se perkele!⁵¹

Palmroth-Vasunnan mukaan se oli joukkoa, joka ”tiesi mitä ruudin haju oli”.⁵²

Valkoisesta uhrin kuolemasta on kirjoitettu varsin paljon, mutta merkittävää yhteistä niissä on se, että juuri valkoisen uhrin nähtiin muodostuvan siksi velvoittavaksi voimaksi, johon koko kansa nojasi ja kelle se jäi velkaa.⁵³ Tässä korostui samalla myös nuorison asema, sillä heidän katsottiin korjaavan pirstaloitunut yhteiskunta, jota vanhemmat polvet eivät olleet saaneet korjattua.⁵⁴ Samalla se loi Suomelle pohjan, jonka mukaan se voitiin lisätä kansakuntien joukkoon.⁵⁵ Toinen syy, miksi nuoret itsensä uhranneet sankarit nousivat korotettuun asemaan, liittyy myös aikakautensa nuoruuden ihailuun. Kun ihailtu nuoruus uhrattiin vapaaehtoisesti, teki se uhrauksesta yhteisössään vielä suuremman.⁵⁶

Palmroth-Vasunnan ajatukset kuitenkin eroavat tässä yleisestä linjasta. Hän nostaa tietenkin kaikki kaatuneet vapaussankarin asemaan. Mutta merkittävä ero on siinä, että jotkin uhrit ja uhraukset hän näkee turhina. Esimerkiksi kolme päällikön alaista joutuivat vihollisen vangiksi ja löytyivät silvottuina tienpientareelta. Näitä kuolemia Palmroth-Vasunta pahoittelee. Nämä miehet eivät kuolleet taistelussa vaan

⁵¹ Palmroth-Vasunta s.a. 57-58

⁵² Palmroth-Vasunta s.a. , 58.

⁵³ Tepora 2018, 168.

⁵⁴ Tepora 2018, 176.

⁵⁵ Tepora 2018, 168-169, 173, 176.

⁵⁶ Tepora 2018,161.

halpamaisesti niiden ulkopuolella, vihollisen koston vuoksi.⁵⁷ Palmroth-Vasunta siis kuitenkin arvottaa kaatuneensa eri tavoin. Hänelle taistelussa kuollut saa korkeimman osan velvoittavana uhrina. Mielenkiintoista on myös, että Palmroth-Vasunnan näkemyksen mukaan, olisi häpeällistä kuolla taistelussa luotiin, joka ei ollut häneen tähdätty, sillä se oli tavallaan vahinkokuolema.⁵⁸ Tällaista näkemystä ei muualla liioin esitetty.

Kirjoitelman edetessä miehet päätyvät Kotkaan. Siellä miehet saavat tietää Siianpään etappitiestä ja tästä alkaa hetkellinen uskonnousu omaan taisteluun ja koko sotaan. Miehet siis lopulta matkaavat etappitietä valkoiseen-Suomeen. Tämä on yksi kirjoituksen päätöksellisistä päähetkistä:

*Se tunne, joka mielen valtasi tänä merkillisenä hetkenä, oli kuvaamattoman harras ja valtava. Tuntui kuin olisi liikkunut jossakin hyvin suuressa ja rakkaassa, pyhässä ja kauniissa, mutta samalla niin läheisessä ja rakkaassa. Se oli tunnetta, jota ei voinut aistein tulkita eikä tajuta. Se oli isänmaanrakkautta, jonka olemassaoloa sosialistinen usko ei tunnustanut.*⁵⁹

Palmroth-Vasunnan mukaan komentavan upseerin merkit olivat vapaaehtoisen miehistön mielestä paikallaan, mikäli ihminen oli ne aiemmin työllään ansainnut. Mutta mikään upseeri, oli hän siten ammattiupseeri tai vain komentava sotamies upseerin virkaan nimitettynä, ei saanut olla herra. Merkittävänä kuitenkin oli ajatus siitä, juuri vapaaehtoisten joukossa, että päällikön oli oltava miehiään lähellä.⁶⁰ Kirjoitelman ihailtuna päällikkyyden esimerkkinä on Antero. Myöhemmin yhdeksi syyksi päähenkilön epäsuosioon Mikkelin ajoilta, Savon rintamalta, esitetään, että tämä toimi paljon esikunnan kanssa. Hän kantoi upseerin tunnuksia, vaikka oli vain komentava sotamies, ja vietti näin harvoin aikaa miehistönsä kanssa. Toisin kuin Antero, joka söi ja nukkui heidän joukossaan. Omaa asemaansa päähenkilö kirjoitelmassa tuskailee:

Mutta minä olin auttamatta herra. Minun kuultiin puhuvan ruotsia, vieläpä saksaakin ja minua sanottiin – sen aikuisen tavan mukaan kapteeniksi, vaikka olinkin vain sotamies. Minä kirjoitin lupalappuja,

⁵⁷ Palmroth-Vasunta s.a. 143-144.

⁵⁸ Palmroth-Vasunta s.a. 167.

⁵⁹ Palmroth-Vasunta s.a. ,123.

⁶⁰ Palmroth-Vasunta s.a. 183.

kuittien ja raporttienkin alle sanan ”kapteeni”, sillä minut oli sellaiseksi kirjallisesti nimitetty. Väärin kylläkin, mutta sitä minä en silloin tiennyt. Antero oppi sen tietämään ajoissa.⁶¹

⁶¹ Palmroth-Vasunta s.a. 184.

1.3. Veljeys ja huolenpito

Palmroth-Vasunta tekee suuren eron sille, puhutaanko valkoisista vapaaehtoisista, ”hänen miehistään”, vai asevelvollisuuden vuoksi joukoissa taistelleista ei varsinaisista aatteenmiehistä. Tätä ”nostoväkeä” hän monessa vaiheessa jopa halventaa, hän nostaa jopa vihollisen, joka on aatteissaan paatoksellinen, näiden yläpuolelle. Veljeys itsessään vapaaehtoisten joukossa vaikuttaa olevan erityisen voimakasta. Samalla tämä veljeys, sekä ryhmän kaikkien jäsenten kyvykkyys lisäävät vastuuta ja odotuksia siitä, millainen joukon johtajan tulisi olla. Joukon luonteesta johtuen miehet odottavat siis joukkonsa johtajankin täyttävän nämä puhtaat ja ylevät aatteet, jotka ovat heidän toimintansa pohjana.⁶²

Huolenpito jakautuu kirjoitelmassa kahtia. Ensimmäisenä, ja yleisimpänä, on huoli joukkojen puolesta. Kuinka ystävät ja toverit toimivat, ja kuinka heidän käy. Saavatko he reilun sankarinkuoleman taistelussa, vai joutuvatko he vihollisen kidutuksen uhreiksi ja koston välineeksi?

Kertomuksessa päällikkö joukkoineen päättää lähteä saaristoon ja pääjoukot tavattuaan liittyvät heihin. Saaristossa he kuitenkin joutuvat taisteluun punaisten kanssa ja sieltä taistelujen saattamana vetäytyvät takaisin maalle. Hetkellisesti uskoa tapahtumiin tuntuu kuitenkin luovan se, että vaikka päähenkilö sairastuu taistelussa ja päätyy hourailemaan, huolehtivat hänen joukkonsa hänet mukaansa.

*Ovat sentään uskollisia poikia! Kuljettavat sortunutta päällikköänsä
lampaannahkapeitteen alla ja lämmittävät häntä oman ruumiinsa
lämmöllä. Mutta vilu on heidänkin, kun aina hetken kuluttua lähtevät
juoksemaan kahden puolen rekeä. — —*

*Hei, päällikkö! Nyt pääsemme lämpöiseen. Paranette kohta. Se on
Jalmari. Hänkin ajattelee minua eikä itseään!*⁶³

Toinenkin huoli on pitkälti liitoksissa vihollisen toimintaan ja armottomuuteen. Tämä huoli on myötämielisiä kansalaisia kohtaan. He oman henkensä uhalla ovat auttaneet valkoista osapuolta, niin ruokkimalla kuin majoittamalla heidät myös kaukana, syvällä

⁶² Palmroth-Vasunta s.a. 173, 183, 184.

⁶³ Palmroth-Vasunta s.a. ,87.

vihollisalueella. Huoli ja kiitollisuus näihin ihmisiin ilmenee selkeästi lähes jokaisessa käänteessä, jossa valkoiset joukot toimivat yhdessä siviiliväestön kanssa.⁶⁴

Huolen ilmaus kotiväestä on varsin pinnallinen ja päälle liimattu. Palmroth-Vasunta huomauttaa, että: ”Kodista ja Kotkasta yleensä ei kukaan puhunut. Kuitenkin on varma, että kaikki, ehdottomasti ajattelivat ensisijaan juuri kotia.”⁶⁵ Voi tietenkin olla, että Palmroth-Vasunta ajatteli sen olevan itsestään selvää, ettei sitä kyseisen huomautuksen lisäksi tarvinnut kirjoittaa ylös. Kuitenkin on mielenkiintoista, että ensimmäinen maininta kotiväestä ja heidän oloistaan punaisten valloittamassa Kotkassa löytyy vasta puolivälin jälkeen, vaikka Kotka joutui lähes heti tarinan alkaessa punaisten valtaan.

Palmroth-Vasunta kirjoittaa myös miesten ylirasituksesta ja muusta rasituksen oireiluista varsin ymmärtäväisesti⁶⁶. Mies, jonka joukot poimivat mukaansa tieltä, on kuumeinen ja hän hourailee. Mies ei ole nukkunut kolmeen vuorokauteen, ja on kuulevinaan konekiväärejä kaikkialla. ” – Voi, voi, hän sanoo, – kyllä se oli sellainen paikka että... kuulkaa nyt, pojat! Ettekö te kuule, kuinka konekivääri rätisee? Ne ampuvat taas – ihan suoraan päin! Kuuletteko te, pojat?”⁶⁷ Joukot ottavat miehen mukaan. Ymmärtäväisesti kuunnellen, jokseenkin verrattaen vähän puheista välittäen, he saattavat miehen hoitoon.

Palmroth-Vasunnan mukaan kaikki rintamalla olleet osoittivat tietyllä tapaa huolta ja välittämistä omien joukkojen puolesta. Sotilaiden välistä huolenpitoa osoittaa esimerkiksi kohta, jossa joukkojen hajotuksen aikaan Loviisassa, vanhemmat miehet lähettivät koulupojat takaisin Kotkaan.⁶⁸ Vaikka nämä pojat vastustivat päätöstä, oli epäselvä vaihe kuitenkin vanhempien miesten mielestä pojille liian vaarallinen. Huomattavaa myös, että kirjoitelmaan on erikseen lisätty maininta siitä, että miehet saivat lopulta tietää poikien päässeen turvallisesti perille.

Palmroth-Vasunta mainitsee erään tapauksen, jossa nuori luutnantti jättäytyi pois toimestaan, sillä tässä sodassa johto ei saanut epäonnistua ja epäonnistuja tuli korvata toimivammalla tekijällä. Tapauksissa kuitenkin on sävyeronsa. Päähenkilön pyytäessään epäonnistumisensa myötä vapautusta, myöntää kenraali sen varsin vastahakoisesti.⁶⁹

⁶⁴ Palmroth-Vasunta s.a. 11, 20, 21, 39, 65, 100, 110, 119,

⁶⁵ Palmroth-Vasunta s.a. 75.

⁶⁶ Palmroth-Vasunta s.a. , 92.

⁶⁷ Palmroth-Vasunta s.a. , 92.

⁶⁸ Palmroth-Vasunta s.a. , 50.

⁶⁹ Palmroth-Vasunta s.a. . 176.

Syy voi tosiaan olla siinä, että eronnut luutnantti on ollut koulutettua päällystää ja näin kovemman syynin alla, kuin vapaaehtoisten joukkojen päällikkönä toiminut päähenkilö. Tästä asetelmasta löytyy kuitenkin ristiriita: vaikka päällystö olisi anteeksiantavainen virheestä, joka johtui liian suurista vaatimuksista, ei miehistö puolestaan enää pysty hyväksymään ja kunnioittamaan päällikköä, joka heidän silmissään vei heiltä sen kaikkein kauneimman. Sankarin aseman ja uhrin kuoleman.⁷⁰

⁷⁰ Tepora 2018, 161.

2. Idealin romahdus – pohjasakka, pettymys ja suunnanmuutos

Toinen pääluke käsittelee laajemmin Palmroth-Vasunnan pettymyksiä sotaan nähden. Toisen pääluvun ensimmäinen käsittelyluke on mielestäni tarpeellinen, vaikka se monella tapaa poikkeaa muista luvuista. Siitä on merkittävä huomata, että vaikka kysymys on pääosin viholliskuvauksesta, on se kuitenkin oleellista ottaa omana lukunaan esille. Hävinnyt osapuoli edusti muulle kansalle pettymystä ja epäonnistumista, jotain pahaa ja rumaa. Näin ollen on merkittävää ottaa huomioon myös tapa, jolla Palmroth-Vasunta vihollista kuvaa. Toinen luvuista käsittelee tarkemmin kirjoitelman päähenkilön, päällikön, heräämisen ja pettymyksen valkoisiin ihanteisiin. Viimeisenä nostan vielä esille, mitä näille ihanteille ja päätökselle käy kirjoitelman loppua kohden. Onkin varsin mielenkiintoista, kuinka tämä päätös voi puolittua.

2.1. Punaiset sudet

Sisällissodan toinen osapuoli niitti kyseenalaista mainetta porvariston julkaisuissa ja suojeluskuntalaisten suhtautumisessa heihin. Tietenkin kaikki paha ja vääräksi koettu haluttiin liittää viholliseen, mutta toisaalta päätöstä ihannoivassa ympäristössä päätöksellinen vallankumouksellinenkin saattoi saada tunnustusta aatteenpalosta osakseen.⁷¹ Toisinaan vakaumuksellisen kommunistin arvostus kohosi niin, että se sai arvostusta enemmän kuin kutsunnoissa kerätty suojeluskuntalainen nostoväenmies ilman vakaumusta.⁷² Vihollinenkin oli kuitenkin saanut oman arvonsa, sillä ruumiinryöstäjä, pontikankeittäjä, katsottiin olevan liian kurja viholliseksi.⁷³ Punakaarti pyrittiin siis monessa käänteessä yhdistämään venäläisiin joukkoihin, jotta vihollinen näin saatiin ulkoistettua. Myös laillinen hallitus julisti sodan olevan taistelua itsenäisyyden ja itsenäistymisen puolesta.⁷⁴ Punakaartia pilkattiinkin venäläisistä vaikutteistaan.

Toisaalta tämä vihollisen yhdistäminen Venäjään oli myös omaa kansaa suojaava. Se siirsi suurimman vastuun punaisten harhaanjohtamisesta venäläisille, sillä muuten

⁷¹ Palmroth-Vasunta s.a. 149.

⁷² Palmroth-Vasunta s.a. ,149, 151.

⁷³ Palmroth-Vasunta s.a. ,151.

⁷⁴ Tepora 2018,149.

pettymys omaan kansaan olisi kasvanut liian suureksi.⁷⁵ Palmroth-Vasunta vertaa esimerkiksi suojeluskunnan valmistautumista punakaartiin, ja sen venäläisiin piirteisiin, johon viitaten hän kirjoittaa pilkallisesti: ”Yhtä ja toista muutakin opittiin, mutta ryssien naurettavia kivääritemppuja ei viljelty. Emmehän harjoitelleet sirkusta varten.”⁷⁶

Monen viholliskuvauksen luulisi olleen kirjoitettu lähempänä sisällissotaa, kuin 1930-lukua. Kerronnan edetessä viholliskuvaukset eivät muutu, vaikka hän kyseenalaistaakin monta muuta asiaa pitkittyneessä sodassa ja paatoksellisissa valkoisissa joukoissa. Vihollinen ei siis saa kerronnan edetessä mitään inhimillistä sävyä toimelleen ja olemassaololleen. Toisaalta on muistettava valkoisen-Suomen ja sisällissodan päätöksen ennemminkin kasvaneen sisällissodasta aina 30-luvun alkuun saakka ja tämän osittain luoneen myös ongelmia yhteiskunnan sisälle. Propagandassakin toisinaan hekumoititiin äärimmäisestä väkivallasta.⁷⁷ Sinänsä se on ymmärrettävää nuoren valtion muokatessa kansallisen tragedian jälkeen yhteiskunnallista muistia ja kansallista ykseyttä. Punaisen puolen muistot ja kokemukset saivatkin todella laajempaa yhteiskunnallista näkyvyyttä julkisessa keskustelussa vasta toisen maailmansodan (1939-1945) jälkeen.⁷⁸

Palmroth-Vasunnan kirjoitelmassa varsin suosittuja olivat maininnat esimerkiksi siviiliväestöön kohdistuneet julmuudet ja niihin viittaaminen. Merkittäviä osoituksia olivatkin tarinassa esimerkiksi sanitäärien ja hoitajien teloitus, kun reen pohjalta, jolla he olivat kulkeneet, löytyi ammuksia.⁷⁹ Lisäksi Sianpään etappitien olemassaolon selvityksessä punaiset teloittivat yhden etapin pitäjistä, sekä miehen pojan, joista kumpikaan ei ollut sotatoimissa mukana, jättäen näin miehen pienen tyttären orvoksi. Samaiselta etappitieltä löytyy myös kuvaus sitä matkanneen seurueen raa’asta kiinniotosta ja surmaamisesta.

*Paikalle lähetetyt tiedustelijat löysivät vain verijälkiä ja tukuittain –
naisten tahrautuneita hiuksia. Itse punaiset sudet olivat jo tipotiessään.
Uhrien silvotut ruumiit löydettiin vasta vapaussodan päätyttyä.⁸⁰*

⁷⁵ Tepora 2018, 150.

⁷⁶ Palmroth-Vasunta s.a. ,21.

⁷⁷ Tepora 2018, 167, 172, 173.

⁷⁸ Tepora 2018, 158.

⁷⁹ Palmroth-Vasunta s.a. ,36.

⁸⁰ Palmroth-Vasunta s.a 116, 132.

Huomioitava yksityiskohta kirjoituksessa on, että alkujaan tästä oli kirjoitettu ”Naisten silvotut ruumiit”, mutta se muutettiin muotoon uhri. Näin voidaankin miettiä, että mahdollisesti tämä uhrin merkitys nousi sivullisten kuolemaa korkeampaan arvoon.

Palmroth-Vasunnan kerronnassa ylevimpiä kohtia toveruuden ja päätöksen kohdalla olivat maininnat siitä, että siviilit osallistuivat joukkojen ruokintaan ja majoitukseen, sekä piilottivat heidät vihollisen uhasta huolimatta. Kerronta punaisista siviileistä on varsin päinvastaista. Sen saman vihan ja halveksunnan, jota punakaartin nähdään jokaisessa välissä tuovan esille, näytetään ilmenneen myös esimerkiksi viimeisillään raskaana olleen työläisvaimon olemuksesta:

Ja nauraja? Keski-ikäinen, pitkälle ehtineessä raskauden tilassa oleva työläisvaimo, jonka yläleuassa roikkui vain yksi ainoa keltainen torahammas. – – Tahtoisiko hän sanoa: Ähää, lahtarit! Ettepäs saaneet minun ainoata torahammastani, jonka minä vielä puren teidän kurkkuunne, te koirat! Ilman torahammastani en voi elää, sillä ilman vihaa ei voi olla mitään veljeyttä, vapautta ja tasa-arvoa!⁸¹

⁸¹ Palmroth-Vasunta s.a. 22.

2.2. Pettymys

Kirjoitelmassa pettymys hiipii pikkuhiljaa mukaan kuvauksiin. Ensimmäisinä mainintoina kyseenalaistuksesta tai tuomitsemisesta löytyy Loviisasta. Siellä etelärintaman joukot hajotettiin ja armeijan pääosat siirtyivät saaristoon valmistautumaan myöhemmän varalle. Niin kertomuksen päähenkilö, kuin hänen miehistönsäkin tuomitsevat tämän mielestään pelkurimaisen teon.⁸² Heidän on vaikea ymmärtää, miksi nyt koolla ollut joukko ei jatkanut taistelua vihollista vastaan, vaan hajautettiin, niin että miehet juoksivat metsiin ja pakenivat saaristoon. Palmroth-Vasunta kuvaa joukkojen hajaannusta paniikiksi ja pakokauhuksi, mikä tuntuu olleen joukoille varsinainen häpeä.

Tämä joukko halveksui päätöstä ja osa heistä ilmeisesti pyrki vielä jäitä myöten Viroon ja hakemaan kokemusta rintamalta Saksasta, saapuakseen myöhemmin jääkärien⁸³ kanssa. Mielenkiintoista on myös se, että Palmroth-Vasunta kirjoittaa varsin ymmärtävään ja hyväksyväänkin sävyyn satunnaisista itsemurhista kaoottisen tilanteen yhteydessä. Hänestä miesten teko oli ymmärrettävä, sillä heistä kaikista vapaaehtoisesti lähteneistä tuntui, että sotajohto oli heidät pettänyt ja jättänyt hankalaan tilanteeseen vailla tietoa tulevasta, täysin oman onnensa nojaan.

Valkoiseen-Suomeen päästessä miehet ruokitaan, vaetetetaan ja koulutetaan yhdenmukaiseksi armeijan joukoksi. Kaikki näyttää muuten olevan järjestynyt varsin hyvin, mutta on jo selvää, että miesten taistelutahtoa alkaa olla jo erittäin vaikea hillitä. Miehet kritisoivat ja ivaavat päällystää, joka heidän mukaansa pelkuruudesta ei vie miehiä taisteluun.

Teoksen suuri hetki koittaa niin kertojalle, kuin hänen joukoilleenkin, kun he saavat tehtäväkseen Valtolan kylän valtauksen.⁸⁴ Suunnitelma on alusta saakka hatara. Samaan aikaan toinen joukko hankkisi Västäräkin haltuunsa. Västäräkki oli läheisen punaisten hallussa ollut mäki, jolla oli tykki. Tämä tapaus on varsinainen käännekohta Palmroth-Vasunnan kirjoitelmassa. Päällikkö epäonnistuu kylän valtauksessa. Hyökkäys jämähtää paikalleen ja päällikkö pyrkii löytämään keinon kylänvaltauksen ja poistuu ketjusta tiedustelemaan aluetta. Tiedusteluretkellä kestää kauan ja miehet päätyvät ilmoittamaan

⁸² Palmroth-Vasunta s.a. 49.

⁸³ Hentilä & Hentilä 2016, 31-33.

⁸⁴ Palmroth-Vasunta s.a. 158, 159

kadonneen päällikön kaatuneeksi.⁸⁵ Vasta useamman tunnin päästä päähenkilö pääsee palaamaan takaisin ja järjestämään joukkojensa perääntymisen. Miehistö ottaa perääntymisen tappiona ja kieltää nyt päällikkönsä. Heidän mukaansa tämä oli toiminut pelkurimaisesti kadotessaan tunneiksi. Miehistä on häpeällistä, etteivät he hyökänneet suuresta miestappion todennäköisyydestä huolimatta pellon yli kylään. Nyt tehtävä oli epäonnistunut ja heiltä oli riistetty mahdollisuus ja oikeus sankaritekoihin.

Tapahtumaa seuraa katkera tilitys siitä, miten miesten ymmärrys sodan käyntiin ei ollut lainkaan realistinen, sekä turhautuminen tähän valkoiseen miesihanteeseen. Kirjoitelmassaan hän kuvaa pettymystään seuraavasti:

*Suomen vapaussodassa jokainen mies oli tärkeä – omastakin mielestään. Tarjosihan hän henkensä. Ja jos joku halusi olla tärkeämpi tavallista sotamiestä, niin hänen oli suoritettava mainetekoja. Ei hänen sopinut johtaa taistelua – metsästä käsin. Metsään ja sen kukkuloille saivat vaaratta asettua vain täysiveriset kenraalit. Se, että syyttömästi kapteeniksi leivottu sotamies johtuu pakosta johtamaan sotaliikettä, joka kuuluisi korkeampien upseerien tehtäviin, ei oikeuta häntä leikkimään strategin osaa. Hänen on juostava joukkojensa edellä suinpäin maaliin. Silloin hän on mies ja sankari. Jos hän kaatuu, - ja tietenkin hän silloin kaatuu – hän on hyödyttänyt isänmaataan enemmän kuin se houkkio, joka ajatteli ensin ja vasta sitten teki.*⁸⁶

Tämä häpeällisenä koettu tapahtuma vaivaa päähenkilöä aina kirjoitelman loppuun saakka. Hän siis kokee, ettei pysty täyttämään enää miestensä odotuksia. Osittain siitä syystä, että hänen ajatuksensa eroavat liiaksi miestensä aatteista. Palmroth-Vasunta antaa ymmärtää, ettei miehiä ollut järkeä uhrata turhaa. Epäonnistunut päällikkö pyytää itselleen siirtoa muihin tehtäviin ja esittää samalla Anteroa sijaisekseen joukkojensa komentajana.

Kirjoitelman loppua sävyttää katkeruus siitä, etteivät miehet nähneet hänen tekoaan heidän säästämistään samaan tapaan kuin esikunta, joka oli tyytyväinen hänen päätökseensä säästää miehiä taistelussa. Miehiä oli muutenkin vähän ja mieshukka täysin ylivoimaista vihollista vastaan olisi ollut valtava. Varsinkin kun nostettiin esille

⁸⁵ Palmroth-Vasunta s.a. 170.

⁸⁶ Palmroth-Vasunta s.a. ,184.

se, että vaikka kylä olisi saatu vallattua, olisi siitä pitänyt varsin pian taas luopua, sillä muut osat eivät olleet myöskään saaneet tavoitettaan vallattua. Palmroth-Vasunta siis kiroaa koko valkoisen miesihanteen ja ymmärtämättömät joukkonsa, jotka sodan johdosta tietämättä arvottivat johtajansa vain sen kaukaisen ihanteen vuoksi, joka oli loistanut kirkkaana heidän kaikkien mielessä.

2.3. Uskon, ihanteiden ja päätöksen kohtalo

Kirjoitelmassa näkyy varsin selvästi se kohta, jossa Palmroth-Vasunnan ihailtu valkoisuus ja paatos kyseenalaistuu ja muuttuu lähinnä karvaaksi pettymykseksi. Tässä hän kiroaa kaiken, mikä aiemmin on näyttäytynyt ihailtuna tavoitteena sekä hänen miehistölleen, että tämän vapaaehtoisjoukon päällikölle. Vaikka paatos suuntautui tietenkin ylevään kuvaan kansasta⁸⁷, joka nyt oli saatettava vapaaksi uhkaavan vihollisen kynsistä, oli tässä päätöksen kuvassa muutakin. Paatos siis liittyi myös valkoiseen mies- ja naisihanteeseen, joka loi pohjan sille, miksi sotaa käytiin. Samalla tämä päällikkö kyseenalaistaa itsensä, jokseenkin puolustellen; mutta toimiessaan kuten toimi, hän ei ollut täyttänyt omaa ihailtua päällikkyyden osaansa.⁸⁸

Paatos siis muuttuu kirjoitelman edetessä. Pettymys omia ja joukkojen arvoja kohtaan muuttuu jokseenkin jopa ivaksi tai halveksunnaksi, erityisesti kirjoitelman lopussa, kun Palmroth-Vasunta kirjoittaa vallatussa kylässä suoritetuista vihollisten pikaoikeudenkäynneistä ja teloituksista. ”Miksi – miksi ihmisten täytyi tehdä näin?”⁸⁹ Kuitenkin heti perään Palmroth-Vasunta vastaa omaan kysymykseensä: ”Oli sota. Se oli ainoa vastaus. Sodan voittaja varmentaa asemansa, jotta uhrit eivät olisi olleet turhat. Kapinan kiihoittajat saivat ottaa vastaan katkeran palkkansa.” Palmroth-Vasunta kirjoittaa aivan kuin sodan julmuudet olisivat olleet selitettävissä ja hyväksyttävissä poikkeusolotilan nojalla.

Päällikkö oli siis pettynyt omaan osapuoleensa, vaikka hän uskoi kykeneviin ja mieleltään uhrialttiisiin entisiin sotilaisiinsa. Merkittävää on kuitenkin huomata, että vaikka ehkä hänen oma valkoinen ihanteensa ja vakaumuksensa on muuttunut tarinan aikana, huomataan, ettei hänen uskonsa itsenäisyyteen tai lopulliseen voittoon ollut kadonnut. Pettymyksestään huolimatta hän oli näkevinään merkkejä erinäisissä käännteissä tulevasta voitosta ja autuudesta:

Muistan, että metsän ympärillä aivan äkisti alkoi näyttää omituisen kellervältä. Jokin outo kajastus. Ei se johtunut auringosta, sillä aurinko oli jo laskenut. Uusi tulipaloko? Polttaisivatko punaiset kylän viimeisiä taloja? Mutta saattoi se olla muutakin. Huhtikuussa usein kohtaa

⁸⁷ Tepora, 2018, 160.

⁸⁸ Tepora, 2018, 161. 177.

⁸⁹ Palmroth-Vasunta s.a. 199.

*tuollaisen oudon kellervän iltavalaistuksen metsämailla. Huhtikuussa ja –
syyskuussa myös. Se ennustaa uuden vuodenajan koittoa. Mitä se
ennustaisi nyt? Kesää? Vapautta?⁹⁰*

Kirjoitelman loppupuolella voittoa ja vapautta huutaa niin luonto kuin itse myllerryksen sekainen taistelukenttä:

*”Toinen granaattisarja putosi räiskyen vasemmalle. Kuului melua ja
huutoa. – – Mutta vaikka granaattien räjähdykset siellä hämyisessä
metsässä tuntuivatkin niin kuoleman kaameilta, niin toisaalta niissä nyt oli
kuulevinaan jonkin hirvittävän riemukkaan kaiun. Niiden rytmissä oli
voitonhuumaa.”⁹¹*

Kaikkein mahtavimpana Palmroth-Vasunnan kirjoitelmassa näyttäytyy kuitenkin viimeisenä esiintyvä kotikaupungin, Kotkan, valtaus. Vaikka kertomuksessa epäillään niin omien joukkojen päämäärää, sekä valkoisen-Suomen ja Mannerheimin olemassaoloa, ei kuitenkaan kertojan usko lopulliseen voittoon muutu. Vaikka kaikki muut väistämättömät pettymykset esiintyvät kirjoitelman edetessä, ei päätös valkoisen puolen voitosta kuitenkaan häviä lopullisesti. Kaikki riemu sodan päättymisestä ja huumaavasta voitosta kuvastuu Palmroth-Vasunnan kirjoitelman viimeisiltä sivuilta:

*Nyt mennään Kotkaan, vaikka siellä olisi kymmenen miljoonaa ryssää ja
punakaartilasta! Hei! – – Hurjaa neliä ajoimme halki esikaupungin – ja
huusimme, aivan kuin olisimme markkinamatkalla ja mitä parhaassa
nousuhumalassa! Hei!*

*Vain vähän ihmisiä oli kaduilla. Mutta nämä vähät seisahtuivat
kauhistuneina. Sitten he huomasivat valkoiset käsivarsinauhamme ja
alkoivat huiskuttaa nenäliinojaan. Tamma ravasi selkä vaahdossa. Hei!⁹²*

⁹⁰Palmroth-Vasunta s.a. ,193.

⁹¹Palmroth-Vasunta s.a. ,193.

⁹² Palmroth-Vasunta s.a. 201.

Loppulause

Tutkielmassani käsittelin Yrjö Mikael Palmroth-Vasunnan kirjoitelmaa *Komentava sotamies. Kuvaus vapaussodasta sellaisena kuin sen näin ja koin.* ja sitä, millaisena kirjoitelman perusteella Palmroth-Vasunta koki sisällissodan ja kuinka tämä kokemus mahdollisesti muuttui sisällissodan edetessä. Kaikkiaan kirjoitelmassa puhutaan hyvin vähän erillisistä taisteluista tai tapahtumista, mutta keskeisimmät niistä on kuvattu varsin tarkkaan. Kirjoitelman alkua vallitsee varsin puhdas usko omaan oikeutukseen ja jaloon tarkoitukseen. Kirjoittajan oma käsitys sodan kannattavuudesta ja päämäärästä heittelee varsin paljon kirjoituksen aikana. Palmroth-Vasunta päättyy kirjoitelman lopussa kuitenkin paatokselliseen kuvaukseen Kotkan valtauksesta ja todisteluksi siitä, ettei koskaan ollut luopunut uskosta todellisen voiton suhteen.

Kirjoitelman alussa Palmroth-Vasunta ihailee ja pyrkii toteuttamaan kaikkia valkoisen osapuolen ihanteita. Hän pitää vapaaehtoisiaan maailman parhaana joukkona, vaikka joukon kapina-alttius näkyy jo kirjoitelman alkuvaiheilla heidän kritisoidessa päällystä. Päällystö ei päästä heitä taisteluun, vaan perääntyy ja päättyy hajottamaan pääjoukot jättäen miehet epätietoisuuteen tilanteesta ja toimista.

Suurin muutos tapahtuu ilmapiirissä vasta kirjoitelman loppupuolella. Menettäessään päällikkönä miestensä kunnioituksen epäonnistuneen kylänvaltauksen jälkeen, hakee päähenkilö eroa tehtävästään. Tässä vaiheessa hän kiroaa suurelta osin sankari-ihanteen ja ihailun johtajan mallin, jota hänkin on alkukertomuksen ajan pitänyt omana esimerkkinään. Katkerasti Palmroth-Vasunta kyseenalaistaa uhrin merkityksen ja miehistönsä aatteiden ihanteellisen valkoisen soturin.

Toinen merkittävä ristiriita oli hänelle uhrin merkitys. Se, miksi miehet todella hänelle suuttuivat, oli se, että päähenkilö tuntui riistävän heiltä sankarikuoleman ja aseman velvoittavana uhrina. Päällikkö kuitenkin teki toisen ratkaisun, sillä hänen mukaansa liian suuri mieshukka ei ollut uhrin arvoinen, eikä uhria tullut antaa turhaan. On vaikea sanoa, kuinka paljon Palmroth-Vasunnan ajatus uhrin arvosta todellisuudessa vastaa aikansa mietteitä. Sisällissodan jälkeen uhrin merkittävä asema oli kiistämätön, muun muassa tietoisien valkoisuuden rakentamisen kautta.

Vaikka ihmis- ja sankari-ihanne muuttuvat kerronnan aikana, ei kuitenkaan tavoite ja usko suuremmasta päämäärästä siis muutu. Se usko, mikä kirjoitelman alussa on omalle

toimelle Suomen vapauttamiseksi, loistaa selkeästi viimeisille sivuille saakka. Viimeisenä riemulla hän käy siis Kotkaan, kotikaupunkiinsa, sitä vapauttamaan osaksi valkoista-Suomea. Kirjoitelman edetessä, epätoivonhetkistä huolimatta, löytyy mainintoja pitkin kirjoitusta, kuinka jokin kansallisromanttinen ja pyhä tunne on saanut hänet vakuuttuneeksi tulevasta voitosta.

Mielestäni aineisto sopi varsin hyvin osoittamaan kirjailijan omia näkemyksiä ja tuntemuksia sodasta. Vaikkei kirjoitelma pohjaisikaan hänen omiin tekemisiinsä, ovat ajatukset ja tunteet silti tosia. Samankaltaisia kirjoitelmia löytyy varmasti paljonkin arkistoista. Jatkotutkimusta ajatellen uskoisinkin, että samankaltaisten aineistojen avulla olisi mahdollista luoda kokonaisvaltaisempi tulkinta valkoisesta osapuolesta. Olivatko sotaan osallistuneet valkoiset keskenään samanlaisia ja ajattelivatko he kaikki sisällissodasta ja sen jälkipyykistä samoin? Missä määrin virallinen historia eroaa näistä tunteista? Samankaltaisen tutkimuksen voisi myös tehdä kirjeenvaihdosta. Kuinka paljon kerrontaan ja sävyihin vaikutti se, kenelle kirje oli tarkoitettu? Kuinka vanhemmille, sisaruksille tai ystäville kirjoitettiin ja kerrottiin tapahtumista ja tunteista?

Lähteet ja tutkimuskirjallisuus

I Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto (KA)

Pk-107. Palmroth-Vasunta, Yrjö Mikael; Komentava sotamies. Kuvaus vapaussodasta sellaisena kuin sen näin ja koin.

II Painetut lähteet

Aamulehti 07.04.1935

Hämeen Sanomat 05.04.1935

Käkisalmen Sanomat 09.04.1935

Uusi Suomi 03.08.1922, 05.04.1935

III Tutkimuskirjallisuus

Alapuro, Risto, 1994: *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933*. Tammi, Helsinki.

Ahlbäck, Andres 2018: ”Uljaat jääkärit – sotahenkisen mieskuvan synty”, *Rikki revitty maa: Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Toimittaneet Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Gaudeamus, Helsinki.

Haapala, Pertti 2018: ”Kaaoksen monet juuret”, *Rikki revitty maa: Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Toimittaneet Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Gaudeamus, Helsinki.

Hentilä, Marjaliisa & Hentilä, Seppo 2019: *Saksalainen Suomi 1918*. Kustannusosakeyhtiö Siltala, Helsinki.

Nygård, Toivo 1985: ”Venäläisvastaisuutta ja Suur-Suomi – ajatus suomalaisen äärioikeiston ideologiassa” Artikkelikokoelmasta *Mongoleja vai germaaneja? – Rotuteorioiden suomalaiset*. Toimittanut Aira Kemiläinen. Historiallinen arkisto 86. Suomen historiallinen seura (SHS), Vammalan kirjapaino Oy.

- Roselius, Aapo 2018: ”Valkoinen rintama: Vapaussodan muistojen vaalijat”, *Rikki revitty maa: Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Toimittaneet Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Gaudeamus, Helsinki.
- Siironen, Miika 2011: väitöskirja Helsingin yliopisto, *Vapaussodan perintö; Valkoisuus paikallisyhteisössä – sisältö, ylläpitäjät ja rapautuminen Iisalmessa 1918-1933*.
- Tepora, Tuomas ja Roselius, Aapo 2018: ”Sisällissota ja historian tutkimus”, *Rikki revitty maa: Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Toimittaneet Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Gaudeamus, Helsinki.
- Tepora, Tuomas 2018: ”Mystifioitu sota: Uusiutuminen ja uhrin kokemus”, *Rikki revitty maa: Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Toimittaneet Tuomas Tepora ja Aapo Roselius, Gaudeamus. Helsinki.
- Ylikangas, Heikki 1993: *Käännekohdat Suomen historiassa*. WSOY, Porvoo; Helsinki; Juva.

